Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

„FOLIA BIBLIOLOGICA" (2015), VOL. LVII

Anna Bogowska

Biblioteka Główna
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

SPRAWOZDANIE Z WYSTAWY *POLSKA NA MAPACH XIX-WIECZNYCH – PREZENTACJA WYBRANYCH MAP ZE ZBIORÓW SPECJALNYCH BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UMCS* ZORGANIZOWANEJ W RAMACH XXVII OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI HISTORYKÓW KARTOGRAFII (BG UMCS W LUBLINIE W 2013 ROKU)

W ramach odbywającej się XXVII Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii w budynku Biblioteki Głównej UMCS w Lublinie w Oddziale Zbiorów Specjalnych została zorganizowana wystawa *Polska na mapach XIX-wiecznych – prezentacja wybranych map ze Zbiorów Specjalnych Biblioteki Głównej UMCS*. Pokazano na niej zbiory kartograficzne obejmujące 23 dawne mapy. Eksponaty ukazywały głównie XIX-wieczną Polskę. Zwiedzający mogli zapoznać się z 13 mapami wydanymi w kraju oraz w Austrii, we Francji, w Niemczech i w Rosji, obejmującymi tereny ziem polskich, w tym 4 mapy kart pocztowych, 2 mapy województwa lubelskiego i mapy województwa chełmskiego oraz województwa warszawskiego z 1894 roku. Na eksponowanej wystawie można było zapoznać się również z ogólnymi mapami Europy przedstawiającymi granice Polski – dwoma eksponatami oraz dwiema mapami zachodniej Rosji. Ekspozycję przygotowali pracownicy Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Głównej UMCS w Lublinie.

Tytuły przedstawionych map zachowane zostały w wersji oryginalnej.

Mapa (fot. 1) jest wykonana litografią wielobarwną, podklejona na płótnie, umieszczona w ramce ozdobionej motywem wici roślinnych. Rzeźba terenu jest prezentowana metodą kreskową, objaśnienia znaków znajdują się pod tytułem mapy. Powierzchnie guberni, ich granice oraz granice powiatów oznaczono kolorami[1].

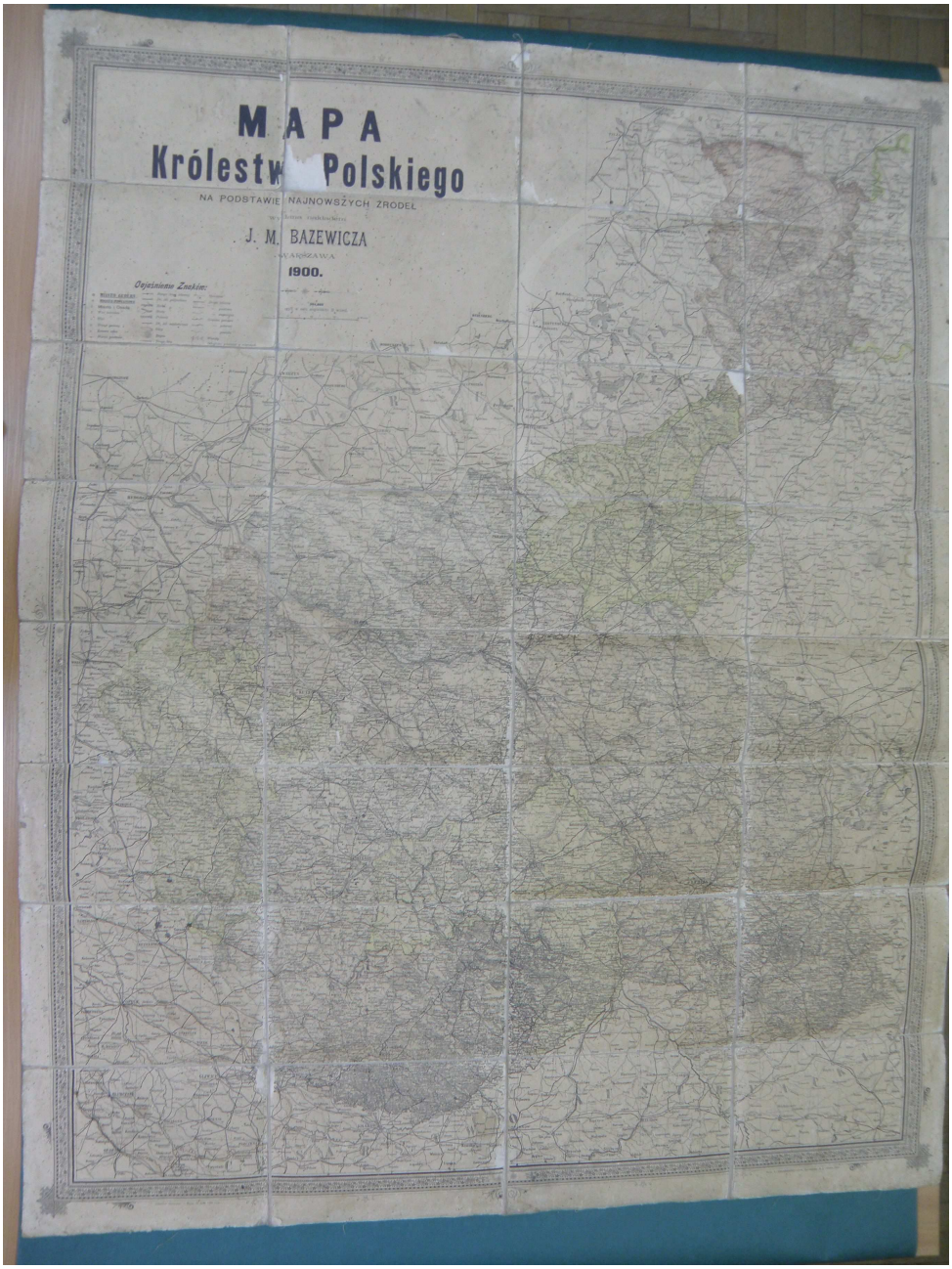
Kolejny obiekt (fot. 2) to 7. wydanie mapy, która po raz pierwszy ukazała się w 1863 roku[2]. Została zakupiona przez Maurycego Olgerbranda[3] i była

[1] L. Szaniawska, *Mapy Królestwa Polskiego wydane w latach 1815–1915 w zbiorach Biblioteki Narodowej: katalog*, Warszawa 1997, s. 105–106.

[2] B. Olszewicz, *Kartografia polska XIX wieku: przegląd chronologiczno-bibliograficzny*, t. 1, Warszawa 1998, s. 277.

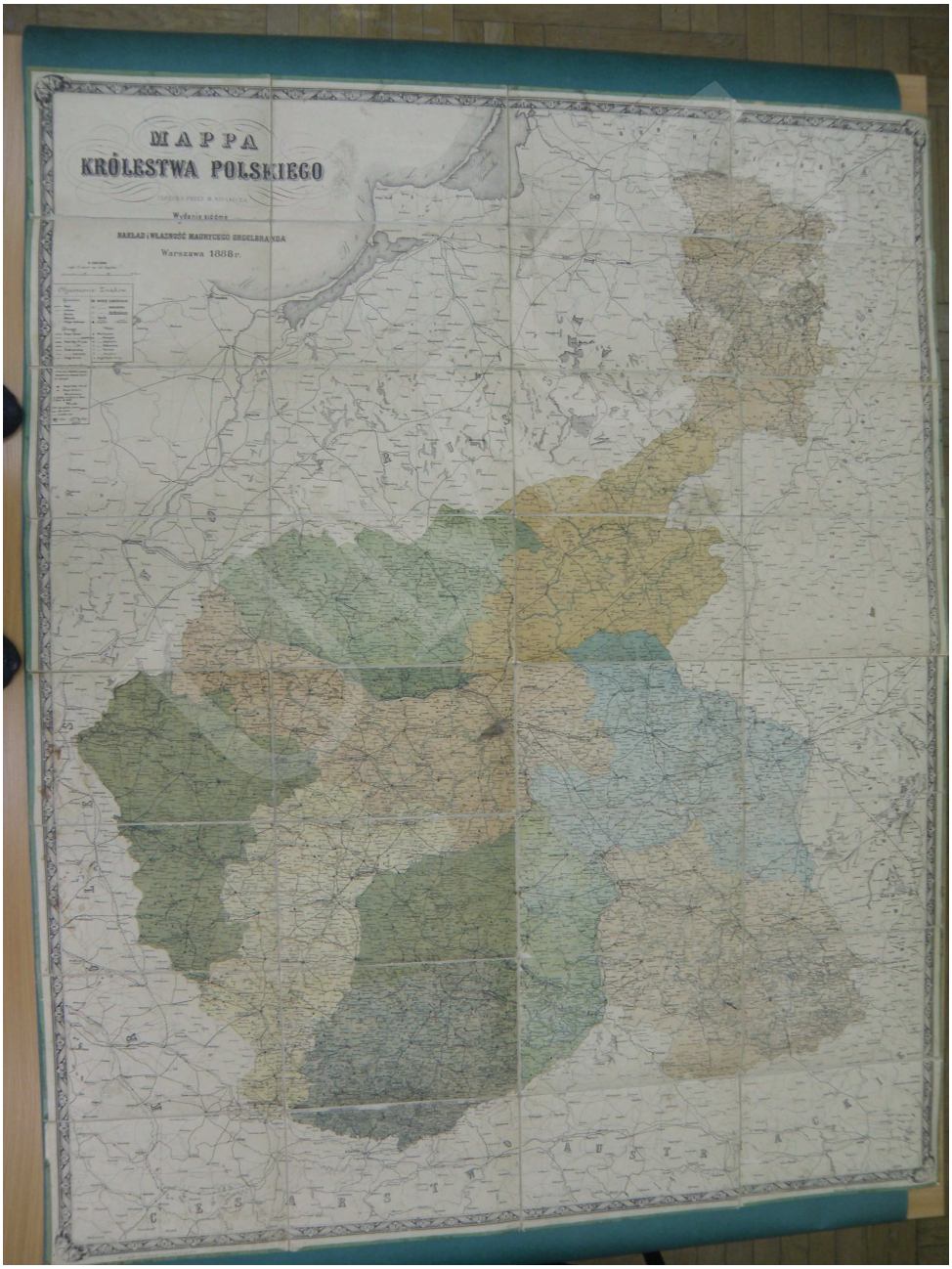
[3] L. Szaniawska, *Warszawscy wydawcy oraz drukarze map i atlasów w latach 1815–1915*,

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 1. *Mapa Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł wydana nakładem J. M. Bazewicza*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 2. *Mappa Królestwa Polskiego ułożona przez M. Nipanicza*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

ośmiokrotnie przedrukowywana. Wykonana została techniką litografii kolorowanej w skali 1: 504 000, czyli 12 wiorst w calu angielskim[4]. Mapa jest podklejona na płótnie i umieszczona w ozdobnej ramce, zawiera też objaśnienia znaków oraz podziałkę.

Dwie następne mapy (fot. 3 i fot. 4) zostały wydane nakładem księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie:

Pierwsza z nich w skali 1: 1 008 000 autorstwa Marcelego Gotza[5] jest przedrukiem wydania z 1891 roku[6].

Druga mapa tego samego autora jest 3. wydaniem mapy, która po raz pierwszy ukazała się w 1858 roku[7] umieszczona została w twardej okładce.

Kolejny obiekt (fot. 5) to ogólna, komunikacyjna mapa Polski i krajów ościennych, na których oznaczone są koleje, drogi bite oraz rzeki spławne[8]. Jest to 3. wydanie mapy z 1960 roku[9], została podklejona na płótnie i umieszczona w twardej okładce z napisem „Polska".

Fotografia 6 ukazuje mapę administracyjną Królestwa Polskiego z 1867 roku opublikowaną w wydawnictwie Aleksieja Afinogenowicza Ilina w Petersburgu. Wykonano ją techniką litograficzną barwioną w skali ok. 1: 840 000. Przedstawia nowy podział kraju na gubernie oraz powiaty, umieszczono na niej plany pięciu miast: Warszawy w skali ok. 1: 84 000, Płocka, Suwałk, Radomia i Lublina w skali ok. 1: 42 000[10].

Bardzo interesująca jest mapa na fotografii 7, uważana za pierwszą polską mapę gospodarczą[11], własnoręcznie litografowana w miedzi przez Jerzego Engloffa w jego własnej pracowni litograficznej w Warszawie. Została wydana nakładem [Franciszka Spiessa i Spółki]. Mapę wykonano techniką miedziorytu kolorowanego, a w jej obrębie umieszczono „Tabellę statystyczną Królestwa"[12]. W objaśnieniach mapy podana jest podziałka liniowa w wiorstach i milach geograficznych. Na mapie zamieszczono bogatą sieć wodną oraz rzeźbę przedstawioną za pomocą

[w:] *Kartografia Królestwa Polskiego 1815–1915*, t. 10, red. L. Szaniawska, J. Ostrowski, Warszawa 2000, s. 203.

[4] B. Olszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 277, 279.

[5] L. Szaniawska, *op. cit.*, s. 201.

[6] B. Olszewicz, *Kartografia polska XIX wieku: przegląd chronologiczno-bibliograficzny*, t. 2, Warszawa 1998, s. 459.

[7] *Ibid.*, s. 368.

[8] P. Ochman, *Atlasy i mapy komunikacyjne Królestwa Polskiego do końca XIX wieku*, [w:] *Kartografia Królestwa Polskiego...*, s. 174.

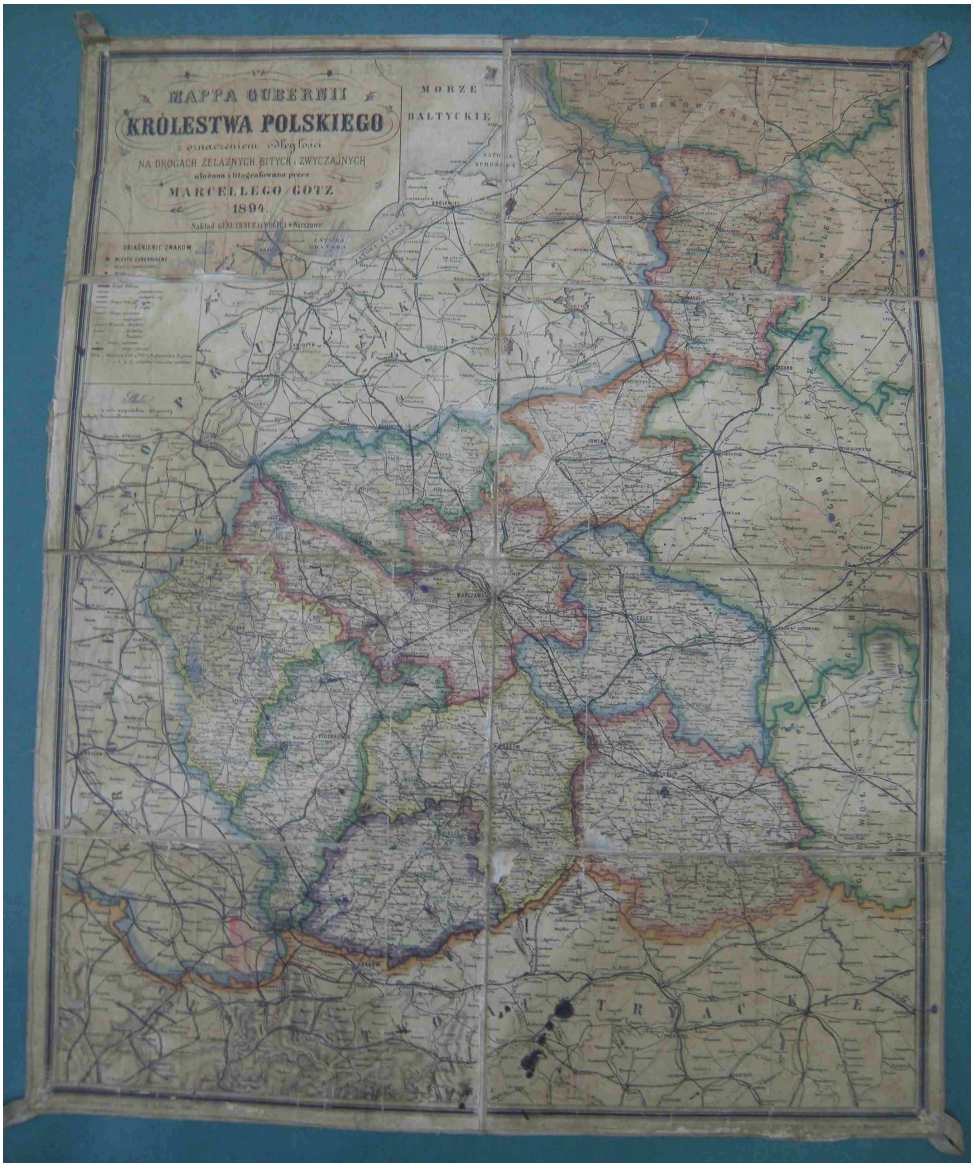
[9] B. Olszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 281.

[10] H. Bartoszewicz, *Mapy za karę – unifikacja Królestwa Polskiego po klęsce powstania styczniowego w świetle źródeł kartograficznych*, „Geodeta. Magazyn Geodezyjny" 2013, nr 1, s. 52.

[11] P. Ochman, *op. cit.*, s. 170.

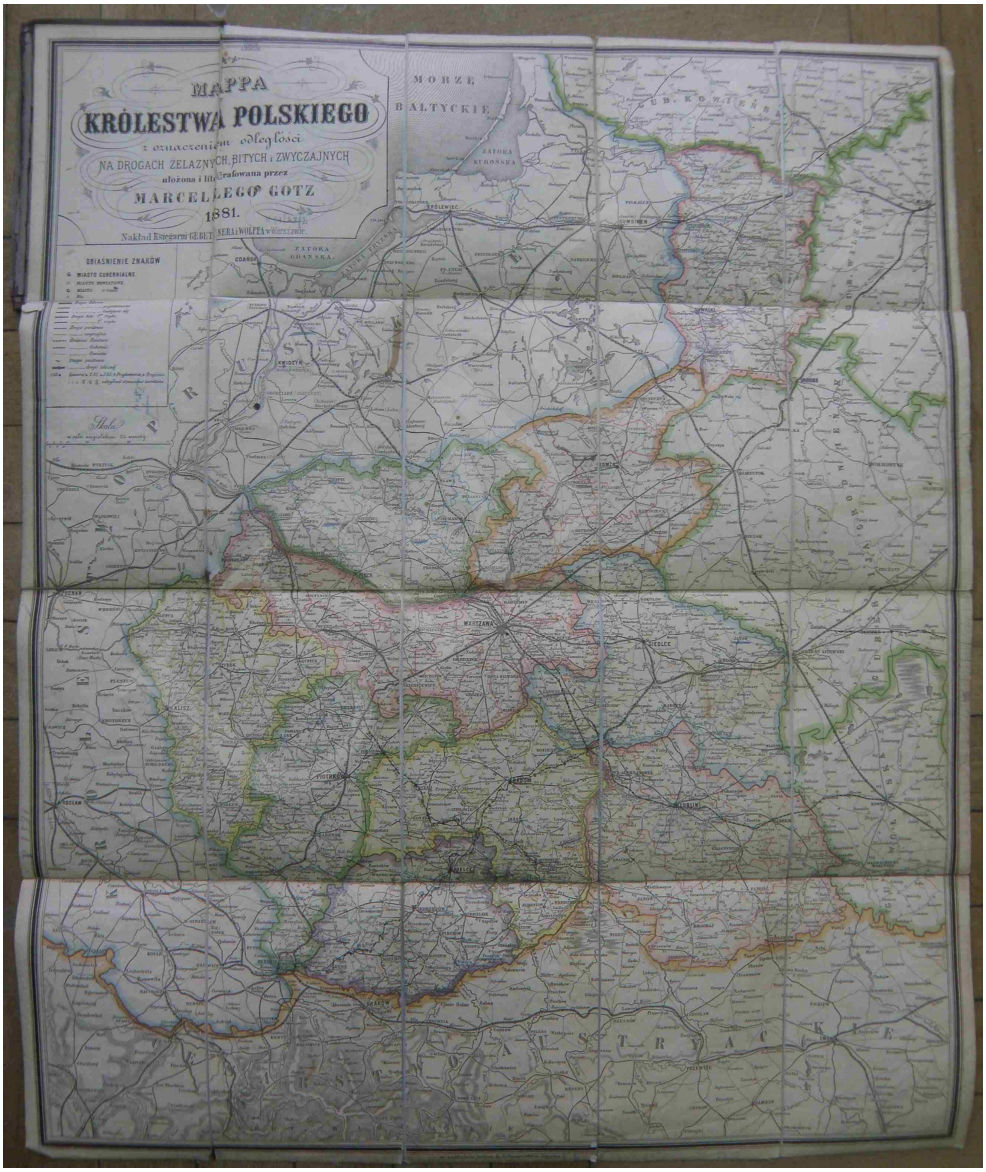
[12] B. Olszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 200.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 3. *Mappa Gubernii Królestwa Polskiego z oznaczeniem odległości na drogach żelaznych, bitych i zwyczajnych, ułożona i litografowana przez Marcelego Gotza*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 4. *Mappa Królestwa Polskiego z oznaczeniem odległości na drogach żelaznych, bitych i zwyczajnych, ułożona i litografowana przez Marcelego Gotza*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 5. *Karta Polski i krajów ościennych, ze szczegółowem oznaczeniem kolei żelaznych, dróg bitych, rzek spławnych i zdrojowisk, według najnowszych podań statystycznych, skreślona przez J. Osieckiego*

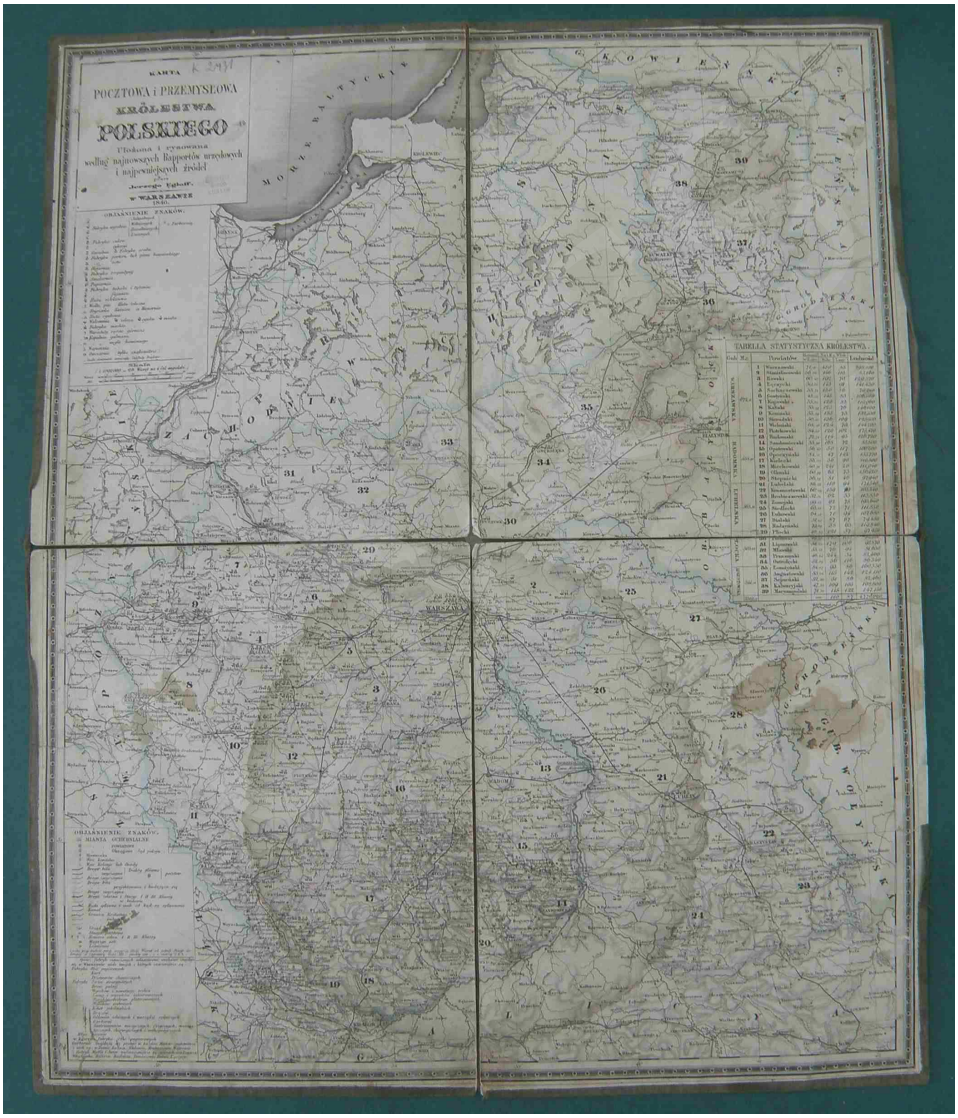
delikatnej szrafury (rodzaj cieniowania graficznego). Miasta sklasyfikowano według funkcji administracyjnej, trakty pocztowe podzielono na trakty główne, wśród których wyróżniono drogi bite i zwyczajne. Wszystkie te elementy przedstawiono różnymi rodzajami linii podwójnej. J. Engloff zamieścił na mapie też drogi bite projektowane i w budowie oraz inne drogi zwyczajne o mniejszym znaczeniu. Linie kolejowe wyrysowano za pomocą pogrubianej linii ciągłej z poprzecznymi kreskami i uzupełniono oznaczeniem stacji kolejowych z rozróżnieniem trzech klas

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 6. *Karta Carstwa Polskago*

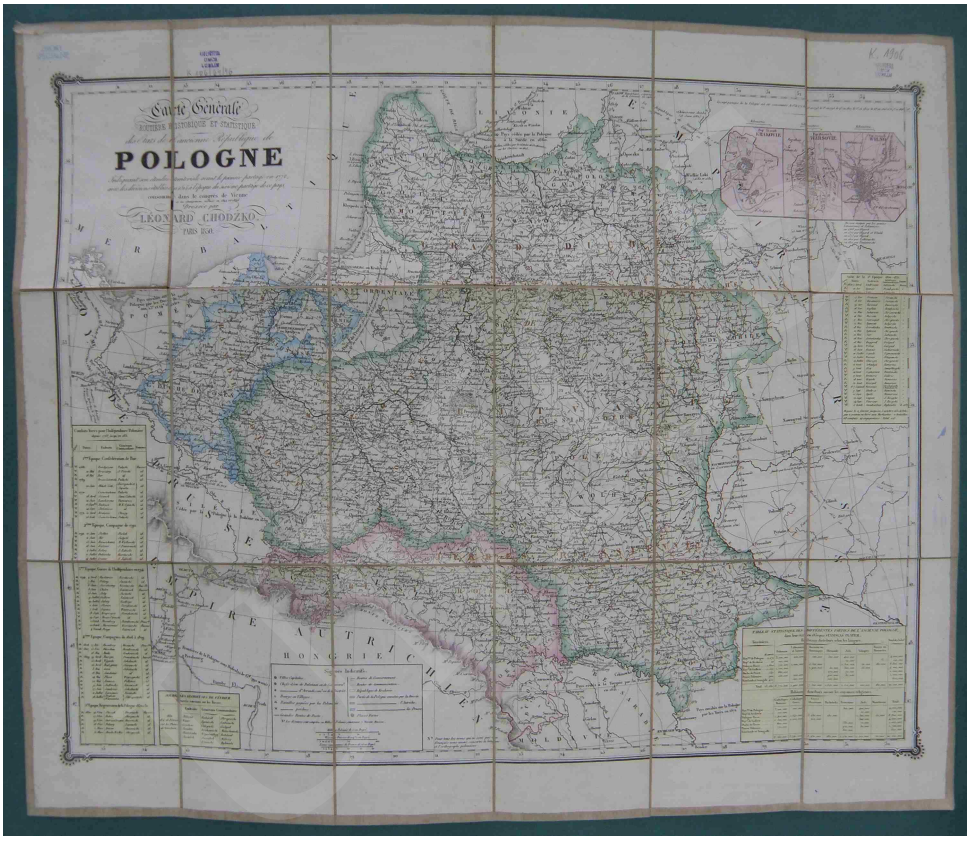
Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 7. *Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego, ułożona i rysowana według najnowszych rapportów urzędowych i najpewniejszych źródeł przez Jerzego Engloffa*

ważności. Elementy komunikacji wodnej zostały oznaczone sygnaturą obrazkową kanałów i rzek spławnych, natomiast urzędy i stacje pocztowe – sygnaturą symboliczną – trąbką pocztyliona. Komory celne podzielono na 3 klasy. Odległości przy traktach pocztowych w granicach Królestwa Polskiego podano w wiorstach, a poza jego granicami w milach, głównie przy ważniejszych traktach pocztowych.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 8. *Carte Générale routière historique et statistique des Etats de l'ancienne République de Pologne, indiquant son étendue territoriale avant le premier partage en 1772, avec les divisions établies en 1815, à l'époque du sixième partage de ce pays… en 1844 et 1846, dressée par Leonard Chodźko*

W milach opisano też odległości pomiędzy stacjami kolejowymi na trasie kolei warszawsko-wiedeńskiej, przedstawiono je z odgałęzieniami z Mysłowic do Gliwic i do Krakowa. Odległości są podane z dokładnością do 3/4 wiorsty lub mili, wyrażonych kropkami przy liczbach. Na mapę naniesiono projekt trasy „Kolei galicyjskiej" z Krakowa do Lwowa oraz z Oświęcimia do Krakowa i Chrzanowa. Oprócz tego są zlokalizowane różnego rodzaju zakłady produkcyjne i przetwórcze. Delikatny rysunek i drobne pismo sprawiają, że mimo bogatej treści mapa Engloffa jest przejrzysta i czytelna[13]. Mapa jest podklejona płótnem i oprawiona w ozdobną ramkę[14].

[13] P. Ochman, *op. cit.*, s. 170–171.
[14] L. Szaniawska, *op. cit.*, s. 141.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Mapa (fot. 8) w skali 1: 2 850 000 jest wykonana techniką miedziorytu, z ręcznie kolorowanymi granicami. W rogach ramki dodano graficzne elementy ozdobne. Mapę podklejono płótnem. Jest to 5. wydanie mapy z 1831 roku[15]. Rzeźba terenu została przedstawiona metodą kreskową, ale tylko główny łańcuch Karpat, natomiast brzegi morskie podcieniowano gęstą łamaną kreską równoległą do linii brzegowej. W lewym dolnym rogu tablice chronologiczne podzielono na 5 epok, obok umieszczono legendę i podziałki liniowe. W prawym dolnym rogu znajduje się tabela statystyczna, zaś w prawym górnym rogu plany Krakowa, Warszawy i Wilna – powyżej każdego z nich zamieszczono podziałki liniowe podane w kilometrach. Po prawej stronie mapy widnieje tabela zawierająca informacje o bitwach powstania listopadowego. Mapy poboczne, bez tytułu z podziałką liniową, to plany: Krakowa, Warszawy i Wilna[16].

A oto 2 mapy komunikacyjne.

Pierwsza mapa (fot. 9) została wykonana techniką litografii ręcznie kolorowanej i umieszczona w ozdobnej ramce oraz w twardej okładce zatytułowanej „Karta pocztowa"; rytowana przez Marcelego Gotza. Całe powierzchnie mórz są zaszrafowane (zacieniowane) kreską, wzdłuż dróg opisane są odległości na traktach pocztowych i kolejowych. W Ces. Rossyjskim, w Kr. Polskim, Mołdawii i Wołoszczyźnie oznaczono je w wiorstach, natomiast w Niemczech w milach. Brakuje współrzędnych geograficznych oraz podziałki liniowej, pozostały tylko ślady siatki kartograficznej. Mapa obejmuje obszary od Berlina do Moskwy i od St. Petersburga do Warny. Na dole umieszczono legendę oraz 4 tabele zawierajace: opłatę kursów pocztowych, miary odległości, wartość monety oraz spis stacyi [zapis oryginalny] telegraficznych objętych kartą[17].

Drugą mapę (fot. 10) wykonano w technice litografii kolorowanej, zaznaczającej granice województw i Królestwa Polskiego. Została wygrawerowana na kamieniu przez Marcelego Gotza w 1858 roku. Mapa jest w twardej okładce zatytułowanej „Karta dróżna", podklejona na płótnie i umieszczona w ramce z dodanymi graficznymi elementami ozdobnymi, nie posiada siatki kartograficznej. Zamieszczono na niej objaśnienie znaków, a podziałkę podano w calu angielskim (24 wiorsty)[18].

Kolejna (fot. 11) to mapa pocztowa rytowana w miedzi przez Jerzego Engloffa, wydana nakładem Franciszka Spiessa i Spółki[19].

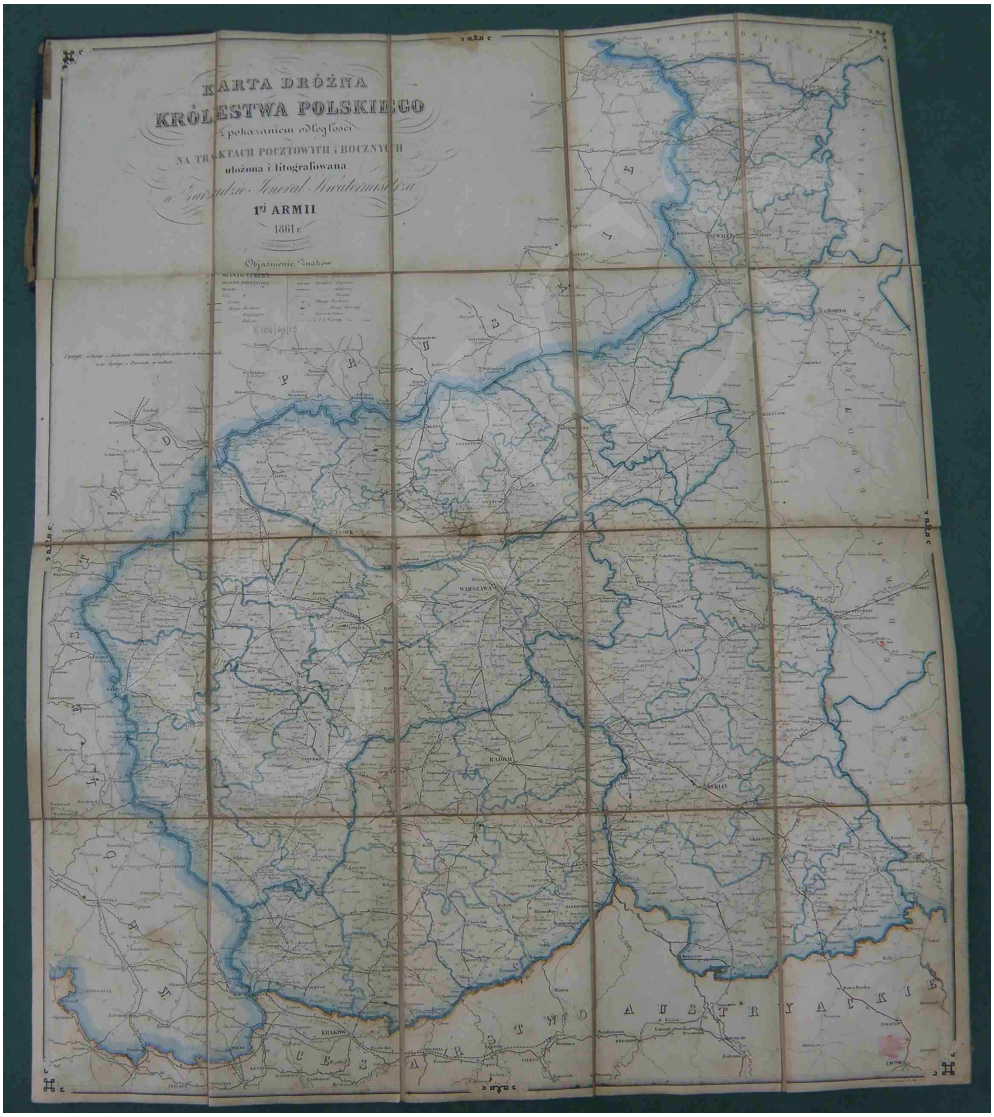
[15] B. Olszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 222.
[16] L. Szaniawska, *op. cit.*, s. 78–79.
[17] *Ibid.*, s. 126–127.
[18] Por. B. Olszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 257.
[19] L. Szaniawska, *op. cit.*, s. 201.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 9. *Karta pocztowa Królestwa Polskiego oraz części krajów pogranicznych aż do miast: St. Petersburga, Moskwy, Tuły, Kurska, Charkowa, Symferopola, Warny, Belgradu, Pesztu, Presburga, Wiednia, Linza, Pragi, Drezna i Berlina: podług najnowszych źródeł wykonana z pokazaniem Dróg i Stacyi pocztowych oraz ich odległości, Kolei żelaznych, Stacyi telegraficznych, Szosse i opłat pocztowych za jazdę i przesyłki. dla wygody i użytku podróżujących, biór i kantorów*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 10. *Karta dróżna Królestwa Polskiego z pokazaniem odległości na traktach pocztowych i bocznych, ułożona i litografowana w Zarządzie Generał. Kwatermistrza 1 ej Armii 1861*

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 11. *Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego. Ułożona i rysowana według najnowszych rapportów urzędowych i najpewniejszych źródeł przez Jerzego Engloffa*

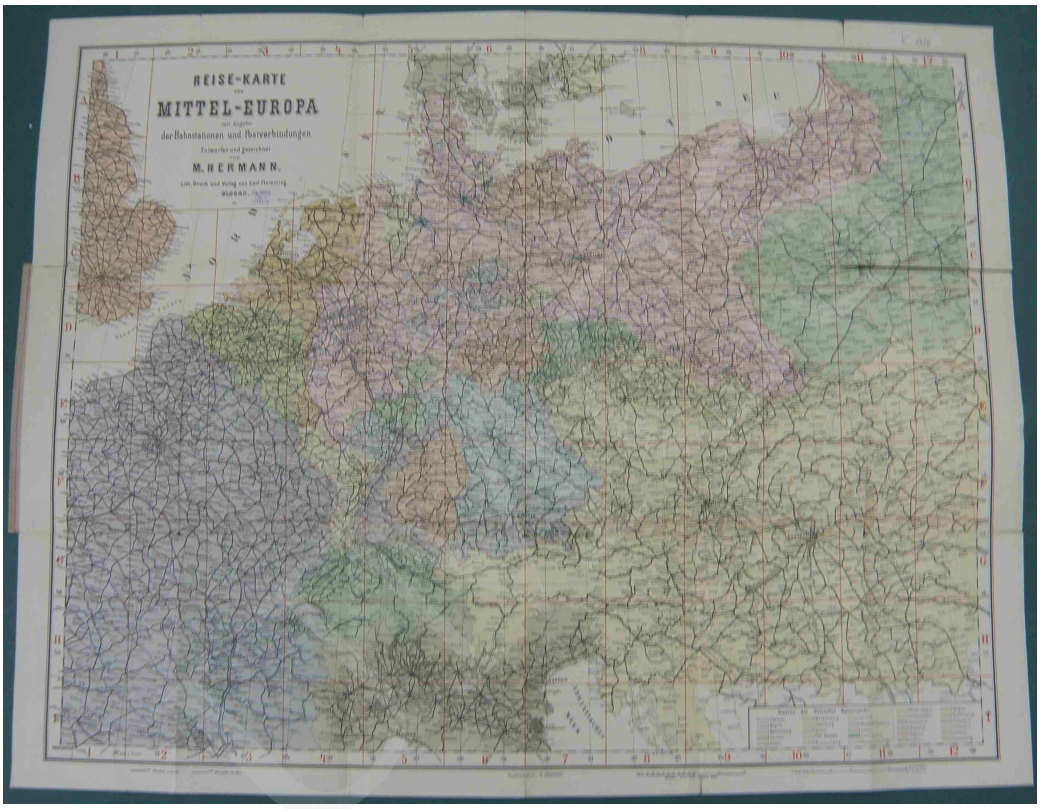
Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 12. *Mappa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według naylepszych źródeł przez Juliusza Colberga*

Natomiast mapa województwa lubelskiego (fot. 12) została wykonana techniką litografii ręcznie kolorowanej, z zaznaczonymi granicami politycznymi i administracyjnymi. Na rysunek sytuacyjny mapy składają się elementy matematyczne, fizyczno-geograficzne, społeczno-gospodarcze oraz polityczno-administracyjne. Treść mapy uzupełniają umieszczone na arkuszu tabele statystyczne.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Fot. 13. *Reise-karte von Mittel-Europa mit Angabe der Bahnstationen und Postverbindungen entworfen und gezeichnet von M. Hermann*

Fotografia 13 przedstawia 25. wydanie mapy komunikacyjnej w kolorze M. Hermanna. Zaznaczono na niej południk zerowy Ferro oraz naniesiono siatkę skorowidzową. Została wydana w miękkiej okładce, na której widnieje tytuł: *Reisekarte von Mittel-Europa…*, i umieszczona w ramce. W prawym dolnym rogu znajduje się legenda, a pod mapą 2 podziałki liniowe[20].

[20] Por. http://rcin.org.pl/dlibra/docmetadata?id=22133&from=pubindex&dirids=34&lp=1866 [data dostępu: 15.10.2014].

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Ostatnia opisana mapa to:

Fot. 14. *General-Karte vom Westlichen Russland nebst Preussen, Posen und Galizien entworfen und gezeichnet von F. Handtke*

Na mapie (fot. 14) rzeźba terenu została przedstawiona za pomocą metody kreskowej, granice zaś oznaczono kolorami. W lewym dolnym rogu umieszczono legendę oraz skalę liczbową i 5 podziałek liniowych. Dodatkowo, w prawym górnym rogu, widnieje mapa okolic Warszawy w skali ok. 1: 90 000. Mapa jest podklejona na płótnie i umieszczona w ramce.

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

Spis map

1. *Mapa Królestwa Polskiego na podstawie najnowszych źródeł wydana nakładem J. M. Bazewicza*, 1: 504 000, Warszawa 1900, Druk. L. Szkaradzińskiego i S-ki (sygn. K 5154).
2. *Mappa Królestwa Polskiego ułożona przez M. Nipanicza. Nakład i własność Maurycego Olgerbranda*, 1: 504 000, Warszawa 1888 (sygn. K 5044).
3. *Mappa Gubernii Królestwa Polskiego z oznaczeniem odległości na drogach żelaznych, bitych i zwyczajnych, ułożona i litografowana przez Marcelego Gotza*, 1: 1 008 000 Warszawa 1894 (sygn. K 2432).
4. *Mappa Królestwa Polskiego z oznaczeniem odległości na drogach żelaznych, bitych i zwyczajnych, ułożona i litografowana przez Marcelego Gotza (w Lipsku)* [ok. 1: 1 000 000], Warszawa 1881 (sygn. K 1902).
5. *Karta Polski i krajów ościennych, ze szczegółowem oznaczeniem kolei żelaznych, dróg bitych, rzek spławnych i zdrojowisk, według najnowszych podań statystycznych, skreślona przez J. Osieckiego*, 1: 2 500 000, Wiedeń 1863, wyd. 3 (sygn. K 1901).
6. *Karta Carstwa Polskago*, 1: 840 000, Petersburg 1867, Chromo-litograficeskoe Zavedenie Poltarackago Il'ina i Komp. (sygn. K 5159).
7. *Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego, ułożona i rysowana według najnowszych rapportów urzędowych i najpewniejszych źródeł przez Jerzego Engloffa*, 1: 1 092 000, Warszawa 1846 (sygn. K 2431).
8. *Carte Générale routière historique et statistique des Etats de l'ancienne République de Pologne, indiquant son étendue territoriale avant le premier partage en 1772, avec les divisions établies en 1815, à l'époque du sixième partage de ce pays… en 1844 et 1846, dressée par Leonard Chodźko*, 1: 2 850 000, Paris 1850 (sygn. K 1906).
9. *Karta pocztowa Królestwa Polskiego oraz części krajów pogranicznych aż do miast: St. Petersburga, Moskwy, Tuły, Kurska, Charkowa, Symferopola, Warny, Belgradu, Pesztu, Presburga, Wiednia, Linza, Pragi, Drezna i Berlina: podług najnowszych źródeł wykonana z pokazaniem Dróg i Stacyi pocztowych oraz ich odległości, Kolei żelaznych, Stacyi telegraficznych, Szosse i opłat pocztowych za jazdę i przesyłki, dla wygody i użytku podróżujących, biór i kantorów* [1: 3 000 000], Warszawa 1858, nakładem J. G. Arnholda (sygn. K 1904).
10. *Karta dróżna Królestwa Polskiego z pokazaniem odległości na traktach pocztowych i bocznych, ułożona i litografowana w Zarządzie Generał. Kwatermistrza 1 ej Armii 1861* [ca 1: 1 008 000] (sygn. K 1908).
11. *Karta pocztowa i przemysłowa Królestwa Polskiego. Ułożona i rysowana według najnowszych rapportów urzędowych i najpewniejszych źródeł, przez Jerzego Engloffa*, 1: 1 092 000, Warszawa 1863 (sygn. K 2434).
12. *Mappa jeneralna województwa lubelskiego ułożona według naylepszych źródeł przez Juliusza Colberga* [ok. 1: 520 000], Instytut Litogr. Szkolny, Warszawa 1826 (sygn. K 5311).

Pobrane z czasopisma Folia Bibliologica **http:/foliabibliologica.umcs.pl**
Data: 22/11/2026 00:44:46

13. *Reise-karte von Mittel-Europa mit Angabe der Bahnstationen und Postverbindungen entworfen und gezeichnet von M. Hermann*, 1: 2 800 000, Lith. Druck und Verlag von Carl Fleming, Glogau 1896 (sygn. K 1926).
14. *General-Karte vom Westlichen Russland nebst Preussen, Posen und Galizien entworfen und gezeichnet von F. Handtke*, 1: 2 000 000, Druck u Verlag v. C. Flemming, Glogau (koniec XIX wieku) (sygn. K 2437).

UMCS